

Яковчук Ольга Леонідівна

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри хімії та методики її навчання
Криворізький державний педагогічний університет*

Яковчук Ольга Леонидовна

*кандидат педагогических наук,
старший преподаватель кафедры химии и методики её обучения
Криворожский государственный педагогический университет*

Yakovchuk Olga

*Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer
Kryvyi Rih State Pedagogical University*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДУАЛЬНА ОСВІТА» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ «ДУАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

EVOLUTION OF THE CONCEPT «DUAL EDUCATION» IN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL LITERATURE

Анотація. У статті розглянуто сутність та еволюцію поняття «дуальна освіта», проаналізовано твердження вітчизняних та зарубіжних науковців щодо розуміння цього поняття. Визначено особливості впровадження дуальної освіти. Обґрунтовано доцільність її впровадження у вищій школі. Дуальна освіта інтерпретується як форма організації освітнього процесу, що передбачає поєднання теоретичного навчання здобувачів освіти у закладах освіти з практичним навчанням (на базі підприємств, організацій, установ) задля набуття останніми практичних вмінь та навичок, професійних компетенцій відповідно до кваліфікації.

Ключові слова: вища освіта, дуальна освіта, освітній процес, учасники дуальної освіти.

Аннотация. В статье рассматривается эволюция понятия «дуальная образование», анализируются разные подходы отечественных и зарубежных исследователей к его определению. Обоснована целесообразность внедрения дуального образования в высшей школе. Дуальная образование интерпретируется как форма организации учебного процесса, которая предусматривает интеграцию теоретического обучения студентов в учебных заведениях с практическим обучением (на базе предприятий, организаций, учреждений) для приобретения последними практических умений и навыков, профессиональных компетенций в соответствии с квалификацией.

Ключевые слова: дуальное образование, высшее образование, качество образования, учебный процесс, участники дуального образования.

Summary. The article considers the essence and genesis of the concept of «dual education»; reflects the thoughts of foreign and native scientists on the interpretation of this concept; analyzes the features of the introduction of dual education into the higher school; describes the most important components, advantages and shortcomings of its implementation. Dual education is interpreted as a form of organization of the educational process, which involves the integration of theoretical training of students in institutions of higher education with training in the workplace (on the basis of enterprises, organizations, institutions) in order to acquire practical skills according to their qualification.

Key words: higher education, dual study mode, educational process, dual education participants.

Постановка проблеми. Процес переходу України до інноваційної парадигми розвитку передбачає модернізацію змісту освіти. Перед закладами вищої

освіти постає завдання підготовки компетентних, професійно мобільних фахівців, здатних відповідати вимогам ринку праці, приймати нестандартні ви-

робничі рішення та швидко адаптуватись у ситуації ринкової конкуренції. На необхідності підвищення рівня професійної підготовки випускників закладів вищої освіти наголошено у законі «Про вищу освіту» (2014), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013).

У зв'язку зі змінами, що відбуваються у системі освіти, поняття «дуальна освіта» набуває нового значення. Модернізаційні освітні процеси змушують науковців замислитись над змістом понять «дуальність», «дуальне навчання», «дуальна освіта», «дуальна форма здобуття вищої освіти», їх структурою та особливостями організації.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що дуальна освіта розглядається як фактор удосконалення традиційної форми освітнього процесу багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями: Г. Федотовою, Д. Тороповим, С. Бордовською, О. Фалєєвою, І. Мухровим, В. Кухаренко, А. Шельтенем, Б. Унайбаєвою.

Різноманітні аспекти підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, формування їх професійної компетентності розглядаються у працях Ю. Бабанського, В. Безпалька, О. Бернацької, С. Архангельського, І. Дичковської, М. Катаєвої, В. Кушнір, В. Сластьоніна, В. Штоффа В. Байденка.

Дуальну освіту як фактор модернізації системи освіти, соціального партнерства закладу освіти та підприємства розглядають В. Терешев, Е. Терещенкова, Л. Сідакова.

Загальні питання реалізації дуальної освіти у різних країнах Європи та світу знайшли своє відображення у працях Н. Абашкіної, С. Амеліної, В. Андрущенко, Н. Касаткіної. Науковці дослідження П. Дудкіна, О. Дудкіної, Л. Сушенцевої, В. Суворова присвячені формуванню та розвитку регіональних інноваційних структур як парадигми співпраці закладів освіти та бізнесу.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналізі еволюціонування поняття «дуальна освіта», визначенні особливостей навчання за дуальною формою здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Над проблемами дуальності в освіті, взаємовідносин між закладами освіти, виробничим сектором та ринком праці людство замислювалось здавна. Проте, у науковій літературі й досі немає єдиного підходу щодо визначення й тлумачення понять «дуальність», «дуальна освіта». Маючи латинське походження (від лат. *dualis* — подвійний, двоїсний) дефініція «дуальність» набула поширення у ряді германських мов (анг. *dual* — спільний, *double* — подвійний; фран. *doublé* — двоїсний; нім. *duale* — подвійний, роздвоєний тощо). Первинно «дуальність» («*dualis*») трактується як принцип, який полягає у тому, що кожному правильному твердженню відповідає інше твердження. Дуальне можна отримати шляхом заміни чи комбінації понять, що

входять до нього, на інші, тотожні до них поняття (Вікіпедія, 2019). Тобто, дуальність обмежується поєднанням протилежностей.

В українській мові поняття «дуальність» вживається як синонім поняття «фундаментальний», «концептуальний».

В українському тлумачному словнику поняття «дуальність» визначається як «подвійний», «двоїсний» [2, с. 128] У сучасному словнику української мови термін «дуальний» трактується як той, що «складається з двох однорідних частин, одиниць, складових, предметів» [12, с. 155]. Це дозволяє співвіднести значення поняття «дуальний» з рівноцінною участю двох суб'єктів у досягненні спільної мети.

У науковій літературі існує понад 30 визначень поняття «дуальність». Проаналізуємо, як це поняття формувалося та розглядалося у різних галузях знань.

Термін «дуальний», «дуальність» досить широко застосовуються в різних науках (філософії, соціології, політології, економіці, філософських та природничих науках). Первинно, поняття «дуальний», «дуальність» використовується у математиці та фізиці для визначення співвідношення між різними категоріями та підкатегоріями. Визначний математик Сер Майкл Атія трактує «дуальність» як принцип, що дозволяє розглядати певний об'єкт із різних точок зору [17, с. 69].

З позиції соціології «дуальність» трактується як взаємозв'язок структури та дії, індивідуального та соціального, структури, що має соціально-структурований характер [11, с. 61].

У сучасній логіці та філософії «дуальність» розглядається як властивість певної теорії або концепції в якій нерозривно співіснують дві протилежності (Вікіпедія, 2019). У мистецтві «дуальність» позначає гармонійне поєднання складових у межах певного формату [8, с. 151]. Узагальнено, принцип дуальності встановлює метод отримання нових тверджень із інших шляхом заміни понять. У більш конкретному розумінні, дуальність понять визначається шляхом їх означення або постулювання.

У педагогіці поняття «дуальність» вперше було використане у 60-х роках ХХ століття у ФРН для позначення нової форми організації освітнього процесу, що передбачало паралельне навчання у закладі освіти та на виробництві. Таке навчання передбачало узгоджену взаємодію освітнього та виробничого середовища з метою підготовки фахівців певного профілю, тобто поєднувало теоретичне навчання у професійних школах та практичне — на підприємстві. За основу дуальної системи навчання було покладено принцип взаємозв'язку теоретичного матеріалу з практичною складовою, що дозволяло студентам не лише знайомитися з майбутньою професійною діяльністю, але й засвоювати прийоми, удосконалити вміння та навички роботи на робочому місцях.

На початку 70-років дуальна освіта була впроваджена у вищих спеціалізованих навчальних

закладах Німеччини (Fachhochschulen). Сучасне дуальне навчання займає важливе місце в системі професійної та вищої освіти Німеччини. Головне завдання дуальних закладів освіти — орієнтування на практичну складову освітнього процесу, тому деякі науковці називають такі заклади вищої освіти однодисциплінарними [1].

Згодом дуальна освіта була експортована у багато країн Європи, США, Канаду тощо. З позиції сучасної педагогіки «дуальна освіта» використовується для опису освітнього процесу, що одночасно реалізується у закладі освіти та на підприємстві (Югфельд, Панкіна, Сотніка, Дейнега), теоретичної підготовки у закладах освіти, що доповнюється професійно-практичними фазами на виробництві (Амеліна), організації підготовки фахівців на основі інтеграції навчальних закладів та підприємств-замовників кадрів (Андрейцев, Бегма, Вем'ян, Докторович), форми навчання тісно пов'язаної з практикою (Пейн, Гилберт, Спехт).

Аналіз наукових джерел (Батанов, Жовнірчик, Мороз) дає підстави стверджувати, що до усвідомлення необхідності системної модернізації освіти на засадах дуальності Україна прийшла нещодавно. Законодавчо поняття «дуальна освіта» було закріплено у ЗУ «Про освіту», де «дуальну освіту» визначено однією з форм здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання здобувачів освіти у навчальних закладах з навчанням на підприємствах, в установах чи організаціях задля набуття певної кваліфікації (України, З., 2017, ст. 380). Більш деталізоване визначення поняття «дуальна освіта» подано у Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (від 19 вересня 2018 р. № 660-р., 2018): спосіб здобуття освіти, що передбачає інтеграцію навчання у закладах освіти з навчанням на робочих місцях (в установах та організаціях) для набуття кваліфікації, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [7]. Практичні аспекти реалізації цього процесу розглядаються у форматі здобуття освіти за вечірньою або заочною формою навчання, а також, у форматі практичної підготовки здобувачів вищої освіти денної форми навчання та здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти на робочих місцях.

У наукових працях (С. Амеліна, 2010; О. Новіков, 2010; О. Романовський, 2010; В. Смірнова, В. Тешев, 2014 та ін.) поняття «дуальна освіта» розглядається не тільки як педагогічна альтернатива традиційного освітнього процесу, але й як адаптований до умов ринкової економіки освітній феномен. Серед основних завдань навчання за дуальною формою вчені визначають: адаптацію професійно-орієнтованих знань, умінь, навичок студентів до умов ринку праці; покращення практичної підготовки випускників закладів освіти, відповідно до кваліфікаційних вимог роботодавців; посилення кадрового складу підприємств, організацій, установ молодими висококваліфікованими фахівцями; створення конкурентного середовища між студен-

тами, що забезпечує ріст якості навчання; підвищення кваліфікації викладачів за рахунок стажування на підприємствах (в організаціях, установах); подолання відриву між потребами ринку праці та підготовкою молодих спеціалістів освітніми установами; впровадження інноваційних освітніх технологій в систему вищої освіти; інтеграція вітчизняної системи освіти в європейський і світовий простір.

Науковець В. Вем'ян визначає «дуальне навчання» продуктом взаємодії освітньої установи та роботодавця задля успішної професійної та соціальної адаптації майбутнього фахівця. Студент вже на ранніх етапах реалізації такого навчання включається у виробничий процес як працівник підприємства, розпоряджається виділеними виробничими ресурсами, несе посадову відповідальність, опановує професійні навички та, в певних випадках, отримує заробітну плату. Дослідник наголошує, що дуальна освіта надає можливість кожному студенту «вирішити власну траєкторію руху до означеної мети — отримання відповідного ступеня з конкретної спеціальності» [4, с. 30].

Подальший розвиток дефініції «дуальна освіта» знаходимо у наукових працях М. Дернової. Науковець відзначає, що за дуальною освітою навчаються студенти, які мають повну або часткову зайнятість на підприємстві [5, с. 139].

Крізь призму узгодженої взаємодії теорії і практики розглядають поняття «дуальна освіта» ряд зарубіжних дослідників (А. Шелтен, К. Штратман, Х. Штегман, Г. Пецольт). Вони зазначають, що саме «дуальна освіта» забезпечує тісний взаємозв'язок та взаємодію навчання з виробничою сферою, здатна забезпечити узгодження педагогічних умов фахового навчання у навчальному та виробничому середовищах.

Дослідник В. Тешев відзначає «дуальну освіту» як продукт соціального партнерства, що являє механізм тісної взаємодії держави, освітніх установ, роботодавців та контролюючих служб з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці [13, с. 140]. Науковець зазначає, що саме співпраця освітніх та господарських суб'єктів передбачає «підготовку фахівців у такій кількості та з такою якістю знань та вмінь, які необхідні на ринку праці» [14, с. 146–147].

У працях сучасних дослідників С. Романова та Ю. Петрова проблема підготовки висококваліфікованих кадрів відзначається як одна з найбільш гострих проблем соціально-економічного розвитку суспільства. Однією з її важливих складових науковці відзначають економічну цінність професійних знань, одержаних в процесі дуального навчання. Сучасному роботодавцю потрібен висококваліфікований фахівець, якого не потрібно «перенавчати» на підприємстві [9–10].

Багатоаспектний підхід до визначення досліджуваного поняття подане у проекті DEWBLAM, в якому дуальне навчання визначено як навчання,

що інтегрує формальну освіту та неформальну або емпіричного навчання, отриманого на робочому місці; навчання, інтегровано в особистісний та громадський капітал студента, що оцінюється на рівні компетенцій або кваліфікацій; навчання, що надає можливість закладам освіти чутливо реагувати на соціальні вимоги та динаміку змін ринків праці; навчання впродовж життя та галузь трансдисциплінарних знань за допомогою надання освітніх і науково-дослідних можливостей для дорослих студентів, що полегшує їх безперервний професійний розвиток. Зазначимо, що всі вищевказані підходи підтверджують, що дуальна форма здобуття освіти на відміну від традиційної передбачає чергування теоретичної та практичної підготовки студентів під час усього періоду навчання у закладі освіти. Це підвищує результативність та ефективність отриманих знань, вмінь та навичок. Від традиційної системи навчання дуальна освіта відрізняється також тим, що більша частина тижневого навчального навантаження присвячена практичній на підприємстві, а менша — теоретичній підготовці у закладі освіти.

Визначення дуальності в освіті, запропоновані рядом дослідників (Яковенко, Романовський, Тешев) підтверджують наявність двох підходів до розуміння означеного поняття.

Вивчення основних підходів до розуміння змісту понять «дуальне навчання», «дуальна освіта», «дуальна форма здобуття освіти» та їх базових характеристик дозволяє стверджувати, що «дуальна форма здобуття освіти» є уточненою дефініцією «дуальна освіта», поняттям, яке закріплене на законодавчому рівні нещодавно (2014 р.) у зв'язку з модернізацією системи освіти. Водночас, поняття «дуальне навчання» більш відоме загалу, зміст його широко висвітлений у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі та практиці. З метою уникнення непорозумінь перекладу та на практиці вважаємо за доцільне у контексті подальшого дослідження використовувати усі означені поняття як синоніми.

Результати наукових пошуків засвідчили існування ряду термінів, що відображають поняття дуальності й формально схожі один із одним. Серед них можна відзначити: дуальна програма, дуальне навчання, dual education system, dual diploma programme, double degree program (англ.), duale Ausbildung (нем.), formation duale / formation par alternance (фр.). Кожне з означених понять підкреслює двоїсну структуру освітнього процесу. Більш детальне вивчення дефініції дозволяє визначити різницю у їх тлумаченні.

Особливу популярність у світі набули інтегровані програми організації дуальної освіти за різними напрямками навчання та на різних рівнях з присудженням відповідних ступенів. Такі програми включають ряд фундаментальних, базових або елективних дисциплін, відповідають певній спеціальності або ступеню [16, с. 206–209].

Поняття joint і double degree тісно пов'язані з процесом інтеграції міжнародних, міжкультурних і глобальних аспектів освіти з метою забезпечення навчального процесу як на рівні освітніх закладів, так і на рівні держави. Студентові надається можливість навчатися паралельно зі своєю основною освітою. Між суб'єктами такого освітнього процесу широко використовується дистанційна взаємодія. Double degree передбачає отримання двох дипломів однакового рівня за двома різними спеціальностями за умови виконання вимог спільної програми партнерських вузів.

За останні 30 років термінологія міжнародної освіти зазнала значних змін. Примітно, що в Європі терміни joint і dual/double degree часто об'єднуються одним — joint degree, яким визначають пропонувану програму навчання чи ж отримувану кваліфікацію.

Науковець У. Шуле під «joint degree» розуміє отримання одного диплома, котрий видається двома й більше навчальними закладами за проходження інтегрованої навчальної програми. Відповідно, «double degree» включає в себе отримання двох дипломів, які видаються окремо університетами після виконання інтегрованої навчальної програми [19].

Згідно з Ліссабонською конвенцією, «joint degree» виступає у якості загального терміна, що об'єднує декілька видів дипломів, які видаються вузами-партнерами. У зв'язку з цим Дж. Найт трактує термін «joint degree» як кваліфікацію, що присвоюється спільно одним чи двома й більше вузами та іншими організаціями на базі освітньої програми, розробленої чи забезпечуваної спільно декількома вузами [18].

Іншими варіантами дуальних програм можна вважати multiple degree programme (освітня програма, у рамках якої той, хто навчається, отримує три й більше дипломи однакового рівня, виконавши вимоги спільної програми трьох і більше інститутів-партнерів), а також consecutive degree programme (програма, розрахована на «послідовне» порівневе навчання за умови виконання вимог спільної програми інститутів-партнерів) [18].

Задля вирішення проблеми множинності термінології держави, які активно працюють у рамках міжнародної дуальної освіти, запропонували власні дефініції, що співвідносяться з основними поняттями в їх національних мовах, а також із політичними основами. У результаті спеціалістами було виділено декілька ключових елементів, що входять до опису понять double і joint degrees. Вони включають ряд показників, таких як: кількість навчальних закладів, які співпрацюють; кількість отриманих дипломів/присвоєних кваліфікацій; час завершення курсу, особливості організації навчального процесу; кількість залучених до роботи закладів вищої освіти і країн.

На загальноєвропейському рівні дуальне навчання у закладах вищої освіти також позначається терміном work-based learning (WBL). Таке навчання

передбачає подвійне закріплення освітніх програм. Теоретичну частину програми студенти зазвичай проходять в освітній організації, а практичну — в умовах реального виробничого процесу

Узагальнення основних підходів до визначення сутності поняття «дуальна освіта», запропонованих зарубіжними та вітчизняними науковцями, дає підстави для висновку, що означене поняття розуміють як форму організації освітнього процесу, різновид практико-орієнтованого навчання та форму інтеграції теоретичної та практичної складової освітнього процесу.

Висновки. У сучасній психолого-педагогічній літературі немає єдиного трактування поняття «дуальна освіта». Це пов'язано з різними підходами науковців до розуміння значення цієї дефініції; різними аспектами процесу її становлення, зовнішніми і внутрішніми факторами, що впливають на формування змісту поняття. Дуальна освіта є необхідною складовою модернізаційних процесів в освітньому середовищі, що зміцнює інноваційну діяльність закладів освіти та є дієвим механізмом взаємодії закладів освіти та виробничого середовища (підприємств, організацій, установ).

Література

1. Амеліна С. Дуальна система аграрної освіти у Німеччині URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/> (дата звернення 30.11.2019 р.).
2. Бурячок А. А. Словник синонімів української мови: в 2 т. / ред. рада: Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.; Ін-т української мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2001. Т. 1: А-Н. С. 128.
3. Вікіпедія: вільна енциклопедія. (2019) URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0.2>. (дата звернення 23.11.2019 р.).
4. Вем'ян В. Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти // Психологія: реальність і перспективи. 2015. Вип. 5. С. 29–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_8. (дата звернення 23.11.2019 р.).
5. Дернова М. Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: європейський досвід // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2014. Вип. 2. С. 137–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_2_19. (дата звернення 29.11.2019 р.).
6. Желаяевская Н. Ф. Профессиональная ответственность личности как детерминанта карьерного продвижения: дис. ... кандидата психолог. наук: 19.00.01. Сочи, 2009. 257 с.
7. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення 06.04.2019 р.).
8. Метель Т. В. Дуальність понять «форма» та «контрформа» в мистецтві // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2017. № 2 (307). Ч. 2. С. 147–152.
9. Петров Ю. Н. Дуальная система инженерно-педагогического образования-инновационная модель современного профессионального образования: монография. Нижний Новгород, 2009. 280 с.
10. Романов С. П. Развитие дуальной системы инженерно-педагогического образования в высшем учебном заведении: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Нижний Новгород, 2008. 49 с.
11. Бурдье П., Гидденс Э., Хабермас Ю.. Современная социальная теория: Новосибирск: Издательство Новосибирского университета, 1995.
12. Словник української мови: у 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Кн. 1. А-Л. С. 228.
13. Тешев В. А. Дуальное образование как фактор модернизации системы социального партнерства вузов и предприятий // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2014. № 1 (135). С. 144–150.
14. Тешев В. А. Сравнительный анализ содержания дуальной формы образования в Германии и России // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2015. № 1 (156). С. 146–150.
15. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині // Вища школа. 2005. № 6. С. 97–117.
16. Яковенко К. В. Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 травня 2016 р.). Харків, 2016. Ч. 1. т. С. 205–213.
17. Atiyah M. Duality in mathematics and physics. Conferències FME. Vol. V, Curs Riemann (2007–2008). Barcelona: Facultat de Matemàtiques i Estadística, P. 69–91.
18. Knight J. Doubts and Dilemmas with Double Degree Programmes. Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento (RUSC). 2011. Vol. 8. P. 297–312.
19. Schüle U. Joint and Double Degrees within the European Higher Education Area — Towards Further Internationalisation of Business Degrees, Consortium of International Double Degrees, Papers on International Business Education. CIDD Papers on International Business Education. 2006. Vol. 1.